

" פְּנִיַת בְּ קָר וְהֶלֶכְ, לְאֵהֲלִיךְ" (דברים ט"ז ז)

האם היה אי פעם 'חג אביב' [1] בעת הנפת עומר השעורים, או "מִהֶחֱל חֶרְמֶשׁ קָמָה"?

אנו מוצאים בתורה את חג הקציר (=הביכורים), ואת חג האסיף (שמות כ"ג טז; ל"ד כב), אבל אין 'חג אביב', אלא רק "חג המצות... למועד חדש האביב" (כ"ג טו; ל"ד יח) – גם לא מצאנו חג ומועד ביום הנפת העומר (ויקרא כ"ג ט-יד; דברים ט"ז ט), אלא קרבן בלבד, להנפה לפני ה' ולריצוי. [2]

האם חבוי כאן איזה חג חקלאי קדום עם ראשית הקציר, חג שנבלע כולו בתוך חג המצות ההיסטורי, זכרון יציאת מצרים, ויום הנפת העומר הוא מעין 'שריד' שלו?

התורה לא ביטלה ולא העלימה חגים חקלאיים במידה שהיו נהוגים בארץ האבות, אף שהיו ודאי חגים פגניים (=אליליים), אלא טיהרה אותם וקבעה אותם כחגי הודיה לה', והראיות הן 'חג הקציר וחג האסיף' [3] – אילו היה חג חקלאי כזה באביב לא היה נעלם ונבלע בחג המצות וביום הנפת העומר, אלא, התורה היתה מציינת אותו, מטהרת אותו, ומחברת אותו עם חג המצות. אולם הנפת העומר וראשית הקציר לא היו חגים.

גם הפסח איננו יכול להיות ציון של חג חקלאי קדום, מפני שהוא חג של הצלה פלאית, ובהקשר ההיסטורי דווקא, כפי שראינו. [4]

האמת היא, שלא היה חג כזה וגם לא יכול היה להתקיים!

באביב עוד לא היה די מזון לחג – התבואה החדשה עוד לא נקצרה – מן התבואה הישנה נשאר מעט, ולפעמים לא נשאר כלום – העדרים אך זה עתה יצאו למרחבי מרעה שופעים, [5] והפירות עודם מבשילים. הקוצרים בשדה היו אוכלים שיבולי 'קלי וכרמל' [6], והתיאור במגילת רות (ב' יד, "וַיֵּצֵא ל קְלִי") משקף את הקיום הבסיסי בעונת הקציר. כדי לקיים חג, יש צורך במזון רב, ובממון רב, ובאביב עוד לא היה. וזה עוד לא הכל –

אבות אבותינו החקלאים ספרו את ימי האביב בחרדה גדולה, מיום ליום, ועד קציר החיטים לא יכלו לנוח ולשקוט – כל עמלם, עם כל שפע הברכה מיורה ועד מלקוש, היו נתונים על כפות המאזנים של משפט הא-לוהים על התבואה [7] – די היה ביום אחד של רוח שרב קשה כדי לשדוף שדה שלם, וגשם פתאומי וכבד בהישבר שרב, עלול להכות לארץ גם את פריחת הזיתים, [8] וגם שדה תבואה שלא נקצר עדיין, אבל שיבוליו כבר קשים ושברים, כפי שהברד במצרים היכה את הפשתה ואת השעורה – "כי ה' ערה אביב, והפשתה גבעל" (שמות ט' לא).

החקלאי ספר בחרדה טבעית את ימי 'החמישים' (= 'חמסין') מיום ליום, בלי שום צו הלכתי, מפני שהיה דאוג כולו לעבור את התקופה הקשה של תבואה משתבלת במזג אוויר הפכפך, ולהגיע אל הקציר הגדול, קציר החיטים, במצב טוב – אז יוכל לחגוג.

ספירת העומר מבטאת היטב גם את החרדה הקיומית של האיכרים. חג המצות, שבהלכותיו משקף בעיקר הימנעות מכל חמץ, שעוד לא הגיע זמנו, משתלב לחלוטין בתמונה זו, ממש כמו יציאת בני ישראל ממצרים, לא לשפע ולרווחה, אלא לדרך ארוכה של נדודים במדבר, דרך תלאות ומצוקות, וקיום בסיסי. [9]

לכן ברור, שחג טבעי-חקלאי לא יכול להתקיים בארץ באביב, אלא רק בקציר ובאסיף, וזאת בדיוק התמונה המתקבלת בחגי התורה – חג המצות, שהוא חג זיכרון היסטורי, "למועד חדש האביב" – חג הקציר (=הביכורים) – וחג האסיף, שעל גביו [10] חג הסוכות כחג זיכרון היסטורי.

עתה נתבונן בתיאור המפורט של שלושת החגים בפסוקי ספר דברים (ט"ז), ונתבונן בהבדל העמוק בין פסח וחג המצות, לבין חג השבועות וחג הסוכות –

"שמור את חדש האביב ועשית פסח לה' א-להיך ...

לא תאכל עליו חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עני, כי בחפזון יצאת מארץ מצרים, למען
זר את יום צאתך מארץ מצרים, כל ימי חיך.

... שם חז את הפסח בערב, בא השמש, מועד צאתך ממצרים – בל ו כל ... פנית ב קר,
והלכ לאהליך ...".

"שבעה שבעת ספר לך, מהחל חרמש מה חל לסר שבעה שבעת.

ועשית חג שבעת לה' א-להיך מת נדבת ירך אשר . . .

כאשר יברכך ה' א-להיך.

ושמחת לפני ה' א-להיך – אתה ובנך ובתך, ועבדך ואמתך

והלוי אשר בשעריך, והגר והיתום והאלמנה אשר קרך ...".

חג ה' את תעשה לך שבעת ימים, סר מרנך מרנך.

ושמחת חר – אתה ובנך ובתך, ועבדך ואמתך

והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריך.

שבעת ימים חג לה' א-להיך ...

כי יברכך ה' א-להיך בכל ב תך ובכל מע ה' ידך, והיית אך מח.

התמונה ברורה מאד – בפסח אין עדיין ברכה מאת ה', ולכן יש לזבוח את הפסח, ולפנות בבוקר
וללכת הביתה (= "לאהליך") – החובה להיראות את פני ה' "שלוש פעמים בשנה" צמודה למידת
הברכה שה' נותן – "איש כמתנת ידו, בר ת ה' א-להיך אשר נתן לך" – לכן, יש לספור שבעה
שבועות (וגם קרבן העומר מצומצם מאד) עד שאפשר יהיה לחוג יום אחד בשמחה עם כל המשפחה,
ועם כל אלה שאין להם, ועדיין צריך להמתין עד האסיף כדי לחוג שבעה ימים עם כולם, כמידת
הברכה – כך השמחה, "והיית אך מח".

לא רק שאין בתורה מקום ל"קמחא דפסחא", אלא שגם אי אפשר שיהיה כי עדיין אין קמח חדש. רק
בחברה שחדלה מלהיות חקלאית אפשר להשוות את המידות בין חג המצות וחג הסוכות, ולחוג
שבעה ימים כבר באביב "בר ת ה' א-להיך אשר נתן לך".

" פנית ב קר [11] והלכת לאהליך" בא לומר, שאין חובה להישאר בעלייה לרגל באביב הדחוק
והדחוק, ויוצאים ידי חובה בפסח – "צאן בקר" – כלומר, במה שאפשר לחגוג עם קרבן הפסח, ובצדק
הבינו חז"ל, שכוונת ה' קר לקרבן חגיגה. [12] אולם התורה אינה מכבידה על החקלאי מעבר למידה
באביב, כאשר עדיין מצפים וסופרים לקציר ולברכה.

[1] כפי שסברו חוקרים רבים, ראה למשל יחזקאל קויפמן, תולדות האמונה הישראלית, כרך א' עמ' 575-6.

[2] ויקרא כ"ג יא – "והניף את העמר לפני ה' לרצונכם..."

[3] את ההבדל המכריע בין חגי ישראל לבין החגים הכנעניים, הראה יחזקאל קויפמן בבהירות רבה בחיבורו, תולדות האמונה הישראלית, כרך א' עמ' 576-9.

[4] ראה במאמר על חג האסיף וכפל המשמעות של החגים.

[5] היציאה אל מרחבי המרעה אחרי החורף, בשיא הצמיחה, היא זמן מתאים להקרבת בכורות מן הבהמה, ומסתבר מאד הקשר של עונת הבכורות בטבע, עם קדושת בכורות מיציאת מצרים – אכן, פרשת הבכור מקדימה בספר דברים (ט"ו יט-כג) לפרשת הפסח בחדש האביב, ואוסרת עבודת שדה בבכור השור, וגז בכור הצאן – אולם כל אלה מציינים פתיחה והתחלה ויציאה, ולא חג שיש בו כבר שפע ברכה. גם עונת הייחום בצאן (ראה ראש השנה) היא התחלת דרך, ולא חגיגת שפע וברכה.

[6] קרבן העומר מתיר לאכול לחם "וקלי וכרמל" (ויקרא כ"ג יד), אבל אין זה קרבן חג אלא מאכל דל של ראשית העונה, שרק ברכה מיוחדת מפי נביא יכולה לחולל בו שפע שמעבר לטבע, כמסופר על אלישע – "ואיש בא מבעל שלשה, ויבא לאיש האלהים לחם. רים, עשרים לחם ערים וכרמל, צקלנ, ויאמר, .. לעם ויאכל. ויאמר משרתו, מה אתן זה לפני מאה איש... ", מלכים-ב ד' מב-מג (וראה ויקרא ב' יד-טו).

[7] "בארבעה פרקים העולם נדון – בפסח נידונים על התבואה, ובעצרת (=בשבועות, נידונים) על פירות האילן (משנה ראש השנה, פ"א-ב).

[8] כמאמר חז"ל ההולם את רוח התקופה – "רוח צפונית יפה לחיטין בשעה שהביאו שלישי, וקשה לזיתים בשעה שהן חונטין – רוח דרומית יפה לזיתים בשעה שהן חונטין, וקשה לחיטין בשעה שהביאו שלישי – וסימנך, שולחן בצפון ומנורה בדרום" (יומא כא ע"ב); מאמר זה ומשמעותו למדתי מפי נגה הראובני ז"ל, חוקר למדן עם נשמה ארצישראלית.

[9] ראה במאמר על 'חמץ ומצה וקרבת הלחם.

[10] ראה במאמר על חג האסיף/הסוכות.

[11] באמת לפי הפשט, הבוקר יכול להיות בוקר ט"ו "ממחרת הפסח" אם האוהל סמוך למקום "אשר יבחר ה' (כפי שציין ראב"ע), ויכול להיות 'בוקר שני', בוקר יום ט"ז, כמדרש ההלכה, שדורש לינה של מוצאי יום טוב (ספרי, פרשת ראה קל"ד; חגיגה יז) – הפסוק לא בא לומר דבר ביחס ליום ט"ו כיום חג, אלא לומר שחובת העלייה לרגל בפסח/חג המצות מסתיימת מיד, מפני שהחקלאי דחוק מאד, ודאוג מאד.

[12] ראה תרגום אונקלוס ורש"י, ומדרש ההלכה בספרי (פרשת ראה קכ"ט).